

HERMENEVS

9^e JAARGANG, AFL. 3 — 15 NOVEMBER 1936

Verkadia Alba

Alba quis in nostra patria Verkadia nescit,
Ordine quae prodire solent volventibus annis?
En nostri foruli complura volumina servant,
Candida, sollemni forma parilique colore:
Aeque delectant ac miscent utile dulci.
Hic liber (e cunctis non est mihi carior ullus!)
Oras ostendit, fluvius quas Isala lambit;
Ille humiles monstrat colles flaventis arenae,
Custodes positos patriae per litora nostrae;
Exhibet hic plantas quas horti gignere possint;
Hic boletorum species multas variasque
Fungorumque docet naturam letiferorum.
Sed longum est cunctos fando numerare libellos:
Omnis imaginibus liber est verbisque venustus!
At mihi praecipue sancti sine fine manebunt:
Illos aspiciens vocem vultumque recordor,
Quo cum pignoribus nostris considerare amabat
Uxor et effigies digestas inserere albo.
Quam placide natos alacres retinere solebat,
Dum superincumbunt depictis arte tabellis,
Verbaque scriptoris facunda reddere voce!
Libri cur cordi mihi sint haec altera causa est:
Ipsam conveni quondam novique virum, qui
Scitos artifices illos componere iussit.
Per Maris Interni fluctus properante carina
Aequor prospectans vastum meditansque sedebam,
Cum subito sensi quendam mihi clam leviterque
Imposuisse manum. Cervice oculisque retortis
Blandos aspexi vultus hominis verecundi.
Nomine me dicens, ‘Ego sum Verkadius’, inquit,
‘Nonne placet nostrae potius considerare mensae?’
Inde datum est nobis audire et reddere voces
Atque nihi licuit penitus cognoscere, quam sit
Comis et urbanus nec non in rebus agendis

Fortis homo, semper memori quem mente recondo.
 At fortasse rogas, lector, studiosus et ipse
 Librorum utilium, quis bibliopola adeundus,
 Quovis quis soleat tam mundos vendere libros.
 Dicam: non pretio prostant opibusve petuntur.
 Una via est, ultro qua gratuitoque parantur:
 Fortiter assidue Cerealia munera mandes,
 Panem bis coctum, victum dulcem sapidumque.
 Proinde subinde tibi tribuetur tessera, quarum
 Collecto numero poteris deprecere librum.
 Ast alta maneat, lector, tibi mente repostum:
 Panis bis cocti pistor Verkadius esto!

P. H. D.

Geemancipeerde vrouwen in Rome

Het is van algemeene bekendheid, dat de vrouw in Rome een weinig zelfstandige positie bekleedde. Al is er geen sprake van een volledige uitsluiting uit het openbare leven, zooals dit in vele Grieksche staten, in het bijzonder in Athene, het geval was, toch oefende de matrona haar invloed, die ten allen tijde groot is geweest, in de eerste plaats binnenshuis uit. Voor de wet evenwel was de vrouw haar leven lang een onmondig persoon. Bleef zij ongehuwd, dan was zij, zoolang haar vader leefde, aan diens zeggenschap onderworpen, en na zijn dood aan die van haar broeder of een anderen voorgd; bij huwelijk kwam zij onder de *patria potestas* van den echtgenoot te staan, indepositie van een dochter (*filiae loco*). Opheffing van deze en andere wettelijke beperkingen zou, zoo vreesden de conservatieve Romeinen, niet meer of minder dan de overheersching van het zwakke geslacht ten gevolge hebben. Duidelijk blijkt dit uit de redevoering, die Cato in 195 v. C. hield, toen de vrouwen door demonstratie's op den publieken weg op opheffing der uit den Tweeden Punischen Oorlog dateerende *lex Oppia* aandrongen, waarbij haar voorgeschreven werd, dat zij niet meer dan $\frac{1}{2}$ ons goud mochten bezitten, geen bonte kleeding mochten dragen en niet in een voertuig door de stad mochten rijden, behalve voor godsdienstige plechtigheden. Cato begon zijn roclovoering, die men bij Livius kan lezen (XXXIV 2 vlgg.), met de opnierking, dat dit massale ondisciplinane optreden van de matronen alleen een gevolg was van het betreurenswaardige feit, dat niet iedere echtgenoot voor zich zijn

huisvrouw voldoende onder den duim gehouden had; „thans wordt onze zelfstandigheid, die zich binnenshuis niet hoeft kunnen handhaven, door het machtsmisbruik der vrouwen ook hier, op het Forum, geschonden en met voeten getreden, en, omdat wij haar elk afzonderlijk niet konden weerstaan, zijn wij nu bevreesd voor alle tezamen.” En elders beweert hij: „Zoodra zij beginnen, op voet van gelijkheid te komen, zullen zij onze meerderen zijn.”

Men ziet, dat reeds in het bloeitijdperk van het republikeinsche Rome de werkelijkheid niet in alle opzichten met de theorie in overeenstemming was. Toen evenwel de burgeroorlogen uitbraken, die na jaren van groote ellende en verwildering op politiek en zedelijk gebied tot Augustus' verkapte monarchie zouden leiden, vervielen in de praktijk voor vele vrouwen de grenzen, die de wetten aan haar optreden gesteld hadden, al werden deze ook niet opgeheven en bleef aan de vrouw rechtstreeksche politieke invloed onthouden. In dezen tijd zag men de dochter van den beroemden redenaar Hortensius eveneens als redenaar optreden en met succes een pleidooi houden voor den stand der matronen, aan wie door het Tweede Driemanschap een zware belasting was opgelegd (Val. Max. VIII 3,3). Sommige vrouwen ontplooiden haar talenten als politieke intriganten, andere volgden de neigingen van haar gemoed, zonder zich om de conventie te bekommeren, weer andere begaven zich op het terrein van financieele operatie's en speculatief. Van het eerste genre geeft Sallustius een goed voorbeeld in de persoon van Sempronia, de meest opvallende onder de vrouwelijke aanhangers van Catilina (Bell. Cat. 25):

„Nu bevond zich onder haar Sempronia, die herhaaldelijk vele daden bedreven had, welke men van mannelijke stoutmoedigheid zou verwachten. Deze vrouw was in het geheel niet misdeeld, wat haar afkomst en haar uiterlijk, en ook wat haar man en kinderen betreft; zij was thuis in de Grieksche en Latijnsche literatuur, zij speelde cither en danste met meer zwier dan voor een degelijke vrouw voegzaam is, en was in vele andere zaken bedreven, die dienstig zijn voor een weelderige levenswijze. Nu ging al het andere haar meer aan het hart dan fatsoen en eerbaarheid; het was niet gemakkelijk uit te maken, of zij minder zuinig omging met haar geld of met haar goede naam; haar hartstocht was zoo ongebreideld, dat zij vaker werk maakte van de mannen dan deze van haar. Dan had zij al herhaaldelijk te voren haar woord verzaakt, onder eede een bewaargeving geloochend, en zich laten betrekken in een moord;

door weeldezucht en geldgebrek was het met haar hollend bergafwaarts gegaan. Evenwel moet erkend worden, dat haar aanleg volstrekt niet ordinair was; zij kon gedichten maken, een aardigheid lanceeren, en was in haar conversatie naar believen ingetogen, smachtend of uitdagend; kortom, het was een zeer geestige vrouw, van wie groote bekoring uitging.”

Bekender dan deze Sempronia is Catullus' geliefde Clodia, die door hem onder den schuilnaam Lesbia in vele gedichten is bezongen. Zij was de zuster van den beruchten demagoog Clodius, en stamde uit één van de voornaamste geslachten van Rome. De wijze, waarop zij met mannen omging, was in strijd met alle terughouding en ware of geveinsde zedigheit, die men van een Romeinsche matrone verwachtte. Zoowel in Rome als in Baiæ, de mondaine badplaats bij Napels, gaf zij schitterende feestmalen, die aan de ouderwetsche Romeinen grooten aanstoot gaven. De veelbelovende jonge redenaar Coelius was een tijd lang haar geliefde; maar deze verhouding eindigde met een proces wegens een poging tot vergiftiging, op aan*stichten van Clodia aan Coelius aangedaan. Cicero, de doodsvijand van Clodius en geen vriend van zijn schoone zuster, nam de verdediging op zich; in zijn *Oratio pro Coelio*, één van zijn meesterstukken, teekent hij op ironische wijze, zonder in details te treden, met zinspelingen en korte opmerkingen, het leven, dat Clodia leidde, „een dame, die haar vrijheid heeft, en deze gebruikt om haar huis te openen voor de losbandigheid van wie maar lust heeft; die gastmalen houdt met heeren, die haar geheel vreemd zijn; die dat doet in de stad, op haar buitengoed, te Baiæ in den druksten tijd”, een dame, van wie men wel het ergste moest denken, „niet alleen om haar gang, haar opschik en haar gezelschap, maar ook om haar verliefde blikken en losse gesprekken, ook om de liefkozingen en omhelzingen, waarmee ze zoo kwistig is” (Pro Coel. 19; vertaling van Hartman, Nagel. Geschr. p. 212).

Ook de verhouding met Catullus was niet duurzaam; uit de lyrische ontboezemingen van haar minnaar blijkt, dat het verloop ervan zeer stormachtig was en eindigde met een volslagen breuk. Coelius, zoomin als Catullus, ontzagen zich om achteraf de vrouw, die zij bemind hadden, met de gemeenste scheldwoorden en aantijgingen te brandmerken als een liederlijk vrouwspersoon. Vermoedelijk is de ergernis, die haar gedrag verwekte, grootendeels toe te schrijven aan de omstandigheid, dat zij openlijk de geijkte conventie schond en niet, als zoovele andere tijdgenooten, in het geheim

zondigde of door echtscheiding althans de vormen in acht nam.

Tot de categorie vrouwen, wier hartstocht naar het geld uitging, behoorde Cicero's vrouw Terentia. De groote redenaar zelf, van wiens persoonlijke omstandigheden wij door zijn bewaard gebleven correspondentie zoo goed op de hoogte zijn, werd, meer dan hem lief was, in haar financieele operatief betrokken. In de brieven aan Terentia komen telkens zakenkwestie's ter sprake; van gehechtheid aan haar persoon blijkt in den loop der jaren hoe langer hoe .minder. Tenslotte liet Cicero zich, na een meer dan dertigjarig huwelijksleven, van haar scheiden.

Daar zij als vrouw niet zelfstandig zaken kon doen, bediende zij zich van den vrijgelatene Philotimus als tusschenpersoon; deze bleek even goed voor zijn eigen profijt als voor dat van zijn lastgevers te kunnen zorgen. Aanvankelijk dacht Cicero, dat de schuld alleen bij Philotimus te zoeken was; maar tenslotte bleek hem, dat ook Terentia zich bedragen toeëigende, die haar niet toekwamen. Zoo schrijft hij aan zijn vertrouwden vriend Atticus: „Wat nu Terentia aangaat (ik zie af van de overige onaangenaamheden, die niet te tellen zijn), wat kan hier nog aan toegevoegd worden? Je hadt geschreven, dat ik 12000 sestertiën per wissel moest ontvangen, met de mededeeling, dat er zooveel van het geld over was. Zij zond mij 10000, en schreef erbij, dat er slechts zooveel over was. Wanneer zij van een geringe som dit geringe bedrag heeft afgenomen, kan men nagaan, wat zij in belangrijke aangelegenheden gedaan heeft.” (XI 24). Hoe de toon van Cicero's correspondentie met zijn vrouw geworden is, kan blijken uit het laatste briefje, dat bewaard is gebleven (Ad Fam. XIV 24):

„Als je het goed maakt, doet mij dit genoeg; met mij gaat het goed. Wij hebben nog niets met zekerheid vernomen over de komst van Caesar en over den brief, dien Philotimus, naar men zegt, bij zich heeft. Als er iets zekers bekend is, zal ik je er terstond van op de hoogte brengen. Blijf goed voor je gezondheid zorgen. Vaarwel.”

De gewone beleefdheidsformule's met betrekking tot den gezondheidstoestand van de geadresseerde waren in Terentia's geval tamelijk overbodig; zij was een zeer vitale vrouw, die honderd drie jaar oud werd en nog tweemaal (volgens anderen zelfs driemaal) hertrouwde. Ook Cicero hertrouwde, en wel met een rijk en aanzienlijk jong meisje, Publilia genaamd, waar hij voogd over was.

Zwolle.

W. J. W. KOSTER.

Horatius in het Nederlandsch

Het is een merkwaardig verschijnsel van bezinning en reactie, dat in het derde en vierde decennium dezer eenw ten minste drie en waarschijnlijk nog veel meer Nederlanders zich geroepen hebben gevoeld de oden van Horatius in dichtmaat te vertalen.

Twee van hen hebben in den Hermenens van Januari 1934 hun wel zeer verschillende wijze van doen daarbij verdedigd: Jaap van Gelderen maakt er zeer kunstig berijmde verzen van, die de herinnering wekken aan oude liederen uit onzen bloeitijd en telkens treffen door aardige vondsten in een ietwat gewrongen en wijdloopig geheel; Mr. W. B. Westerman geeft nauwkeurige en onopgesmukte vertalingen, die met eenige inspanning zoo kunnen gelezen worden, dat de opeenvolging van versterkte en verzwakte lettergrepen met het oorspronkelijk overeenstemt.

Maar in het oorspronkelijk is de klemtoon, waarmee wij het lezen, een vergroving van de eigenlijk bedoelde opeenvolging van lange en korte lettergrepen, waarvoor de heer Westerman niet gevoeliger blijkt, dan van een normaal Nederlander mag verwacht worden, terwijl het Nederlandsch minder afwijking van het natuurlijk zinsaccent gedooft, dan men veelal in het Latijn duldbaar acht. En bovendien stemt die opeenvolging van lange en korte lettergrepen in het Latijn overeen met het veel natuurlijker rythme van Grieksche voorbeelden, die gezongen werden met een aan dat rythme onverbrekkelijk verbonden, doch voor ons verloren melodie.

Toch kan met deze wijze van vertalen positieve waarde bereikt worden, zoowel bij een lezer die het oorspronkelijk niet kent en door de vreemdheid van het aangeduide rythme iets ervaart dat verwant is aan de geheimzinnige bekoring van vreemde talen, als ook bij een lezer die het oorspronkelijk wel kent en bij de door het rythme versterkte herinnering daaraan thans het genoegen smaakt tot beter verstaan of beter bewoording te komen, dan waartoe hij uit zich zelf in staat was. Voor beide categorieën van lezers zal deze positieve waarde hooger zijn, naarmate de vertaler over meer dichtelijke qualiteiten beschikt. Maar ook een vertaler die weinig op een dichter lijkt, kan, wanneer hij zoo eerlijk en toegewijd is als de heer Westerman, voor velen een waarde vertegenwoordigen, die ik allerminst zou willen onderschatten.

Maar hoe dit zij, in elk geval heeft dit werk, als ieder ander de hoogste waarde voor den dader zelf. Daarom zal ieder weldenkend menschen zich gaarne met den heer Westerman verheugen, nu hij, wel niet in druk, maar dan toch in gedrukte letters zijn vertalingen van alle oden, vier epoden en het carmen saeculare heeft kunnen verspreiden in honderd exemplaren, waarvan de redactie van Hermeneus er mij een zond ter bespreking.

De werkwijze van dezen vertaler is den lezers van dit tijdschrift bekend geworden door de reeds genoemde aflevering van Januari 1934, den zesden jaargang p. 51 en den zevenden jaargang p. 152. Ik kan ze niet beter karakteriseeren dan door aanhaling van wat hij zelf in de bijgevoegde inleiding als voorbeelden geeft van een Alcaeische en van een Sapphische strophe:

19

Zie hoe de hooge, blinkende, sneeuw witte
Soracte staat, hoe 't bosch op hem moeielijk
De sneeuwlast draagt en hoe de stroomen
Ijsbekneld niet meer zich kunnen roeren.

Reeds genoeg zond God aan de aarde hagel,
 Sneeuw ook, jagend Hij met zijn rechter vuist de
 Bliksems door de heilige burchten heen, en
 Vrees aan ons Roma.

Tot mijn leedwezen stuit deze lectuur bij mij op zooveel weerstand, dat daarbij kleine bezwaren als de drie attributen van den berg Soracte volkomen in het niet zinken. Maar ik ben mij bewust, dat daaraan mijn eigen wijze van vertalen mede schuldig is, die wel van geen enkel beginsel uitgaat, maar niettemin lijdt aan allerlei tekortkomingen en eenzijdigheden. Gelukkig echter behoeft niets mij te beletten desondanks mijn levendige waardeering te uiten voor deze trouwe toewijding aan een dichter, die meer dan één andere elke toewijding rechtmatig en dus op zeer verschillende wijze beloont.

Den Haag.

A. RUTGERS VAN DER LOEFFE.

Ex ponto

De locale aanduidingen in Ovidius' ballingschapspoëzie

Er is dikwijls van velerlei min of meer bevoegde zijde gezegd — en de gewone lezer zal bijna zonder uitzondering geneigd zijn zich onmiddellijk en zonder voorbehoud bij dit oordeel aan te sluiten, dat Ovidius geen maat hield in de klachten over de onhoudbaarheid en de ellende van zijn ballingschap te Tomi, zoals hij die gestalte gaf in zijn *Tristia* en *Ex ponto*. Zijn afkeer van het hem toegewezen verbanningsoord schijnt in zijn uitingsvormen ongehoorde afmetingen aan te nemen, zijn voortdurende smeekbeden en vleierijen doen de vraag rijzen, of de aangevoerde argumenten van den dichter betreffende de onherbergzaamheid van de Pontische kusten wel gerechtvaardigd waren. Was Tomi werkelijk de onbewoonbare nederzetting, die Ovidius ons tracht te schilderen? Had het werkelijk die klimatologische verschrikkingen, die armoede van natuur- en bodemgesteldheid, die ongunstige ligging ten opzichte van vijandelijke volken en barbaarse gevaren?

Ofschoon moeilijk is aan te nemen, dat het tegenwoordige Constantza rechtstreeks uit het toenmalige Tomi is voortgekomen, ofschoon ook de politieke, economische en ethnologische verhoudingen volkomen gewijzigd zijn, meen ik toch dat bovenstaande vragen het best kunnen worden beantwoord door vergelijking met het beeld en het karakter van het huidige Constantza of althans van het land in de omgeving dezer stad. Dit landschap toch, de Dobroedsja, vertoont een aanblik, die in niets verschilt van die in de

eerste eeuw onzer jaartelling. Moge hier en daar al enige wijziging hebben plaats gehad door verschuivingen in de bevolking, mogen in levenswijze, zeden, gebruiken en kleding verschillende Griekse, Slavische en Tartaarse motieven de Latijnse en Getische hebben verdrongen, het kale heuvelland heeft z'n wonderlijke karakter van eeuwen geleden behouden, dezelfde kleuren trekken over de verre verschieten, dezelfde branding breekt op dezelfde rulle verbrokenheden van de gele zandige kust.

Wanneer de sneltrein Boekarest—Constantza over het enorme bruggenstelsel de eindeloze afwisseling van moeras- en watervlakten in het stroomgebied van de Donau gepasseerd is, ziet ge als eerste Dobroedsja-stadje Cernavoda — in de Oudheid Axiopolis — tegen de heuvels liggen. En onmiddellijk begint ge iets te begrijpen van de vale melancholie, die den dichter der Tristia moet hebben aangegrepen bij zijn verblijf in dit land. Kaal, boomloos, wanhopig armoedig, liggen de huisjes van het stadje tegen de grauwe hoogten. Be trein rijdt verder, de bijna onbewoonde Dobroedsja door: een eindeloze aaneenschakeling van min of meer gelijkvormige heuvels, zacht glooiend, af en toe met een steile verbrokkelde wand, vaal, grijs, groenachtig of roestbruin, maar altijd boomloos, absoluut boomloos. En over dit land schijnt een zomerzon, fel en hevig, maar door de kaalheid van het landschap onwelkom, moordend en vernietigend. De zon, ofschoon overigens de enige bron van gloed en kleur in dit grauwe gebied, maakt alles ondraaglijk, onbewoonbaar. Bitter noemt Ovidius het land en gebruikt daarmee ontegenzeggelijk het meest juiste woord:

*Tristia deformes pariunt absinthia campi
terraque de fructu quam sit amara docet.*

Ge komt te Constantza. Alvorens naar de Zwarte Zee te vertrekken heeft men u te Boekarest en elders enthousiaste schilderijen opgehangen van de heerlijkheden der oostkust, Constantza, Mamaia, Tekirghiol. Het valt u wellicht, wanneer ge althans gewend zijt aan het voorkomen van Balkansteden, niet tegen: een fraaie strandboulevard, waar de blauwe golven schuimend breken op de rotsen beneden de balustrade, een schitterend blank casino met vele doch harmonieuze sculptures, een heerlijke wandeling op het havenhoofd, enige badplaatsen in de omgeving, o. a. het mondaine maar goedkoop-primitieve Mamaia, met quasi-strandvertoon en gewaagde bad-costuums — voorwaar men zou even in de verzoeking

komen de classieke ironie van de Πόντος εὐξεινοσ als ongegrond te gaan beschouwen. Er is zelfs, o wonder, wat bomengroen in het parkje langs de boulevard. Wie echter zoeken mocht naar een herinnering aan den groten balling, zal daarin tot op zekere hoogte teleurgesteld worden. Evenwel wordt de dichter der Metamorphosen herdacht in de naam van het centrale stadsplein, de piazza Ovidiu. Er staat een werkelijk zeer goed standbeeld: de getogade figuur van Ovidius in peinzende houding, de hand onder de kin, op een hoog voetstuk, waaromheen een laag hek, dat versierd is met een viertal classieke vazen. Misschien zou men een minder meditatieve en meer sensitieve gelaatsuitdrukking wenschen in verband met 's dichters geaardheid; maar in elk geval kan de stad trots zijn op dit monument, dat wonder-goed harmonieert met het grote statige stadhuis, waarvoor het geplaatst is. Als een daadwerkelijk middelpunt rijst het op in het stadsleven; er om heen concentreert zich het verkeer, de middagwandeling en avond-uitgang van stadsbevolking en badgasten-publiek. Hier zijn de café's, wier buiten-zitjes in het drukke seizoen tot aan de voet van het monument reiken, hier verzamelt zich de monde en de demi-monde der badplaats, hier wordt een moderne ars amandi beoefend met een frivoliteit en een lichtzinnige charme, die haar klassieke voorbeeld evenaart.

Het spreekt vanzelf, dat door de aanblik van het huidige Constantza, met z'n mondain amusement, z'n bioscopen en cabarets, niet hier en daar flitsen van Byzantijnse en Oosterse architectuurschoonheden, basilieken, moskeeën, minarets, generlei herinnering aan het oude Tomi kan worden opgeroepen. Om zich het ware beeld van Moesië, zoals Ovidius dat gekend moet hebben, voor te stellen, moet men naar buiten, waar de hoge steile kust in zachte lijn, brokkelig en zandig, oprijst uit de zee, omvangend de strandgedeelten in de bochten. Daarachter de steppe in eindeloze heuvelglooiingen, kaal, boomloos, onzegbaar-weemoedig onder de brandende zomerzon; er is geen leven: de enkele karren op de schaarse wegen doen er het stof in witte wolken opwarrelen. Aan dit land is sedert onheuglijke tijden niets veranderd: zo was Moesië, zo de omgeving van Tomi in de dagen van Ovidius. Geen wonder, dat 's dichters klachten over het ontbreken van bomengroen en lommer talrijk zijn. Poma negat regio. En met de overige vegetatie is het even treurig gesteld:

Non ager hic pomum, non dulces educat herbas,
non salices ripa, robora monte virent.

Vandaar dat de zomer geen vergoeding kon geven voor de ellende van de wintertijd. Het is dan ook vooral de winter, waardoor Ovidius tot wanhoop wordt gebracht. *Scythico quid frigore peius?* vraagt hij zich af. De hevige stormen, die tegen de winter over de kusten komen aanjagen, de felle guurheid in het kale gebied langs de zee, de hoge sneeuw, de woeste ijs-afzettingen bij strenge vorst kenmerken ook thans nog de meteorologische gesteldheid van de Dobroedsja. Toch is Ovidius niet van overdrijving vrij te pleiten en heeft het feit, dat Rome een mild klimaat heeft en sneeuwval er betrekkelijk zeldzaam is, hem verleid tot uitingen, die niet met de waarheid kunnen overeenkomen. Zoals men weet gaat Constantza officieel door voor Roemenië's ijsvrije haven. Evenwel beweert Ovidius:

ut sumus in Ponto, ter frigore constitit Hister,
facta est Euxini dura ter unda maris,

waarbij hoogstens sprake kan zijn van ijsvormingen aan de kust. Vermelding van sneeuw en ijs is trouwens schering en inslag. En merkwaardig steeds in zulke hyperbolische bewoordingen, dat men niet anders kan aannemen dan dat de schrijver trachtte op die wijze indruk te maken op de personen te Rome van wier invloed hij te zijnen gunste heil verwachtte.

Orbis in extremi iaceo desertus harenis,
Fert ubi perpetuas obruta terra nives.

Wat kan Ovidius bewogen hebben te spreken van eeuwige sneeuw? Ook elders komt de mededeling voor, dat de sneeuw van de vorige winter op verschillende plaatsen nog met gesmolten, terwijl die van de volgende al weer aanwezig is. In boven-aangehaalde verzen zijn de *perpetuae nives* als een min of meer geijkte vorm van beeldspraak op te vatten; daar, waar de sneeuwval in bijzonderheden beschreven is, geldt die verontschuldigende verklaring niet en kan men slechts schromelijke overdrijving constateren. De winter moge in het kustgebied der Zwarte zee al streng zijn, hij is niet overmatig lang. Daarvoor is de zomer ook te uitgesproken continentaal. De mogelijkheid van overblijvende sneeuw kan alleen betrekking hebben op de Karpathen en dan nog bij uitzondering. Absoluut eeuwige sneeuw, zoals wij dat kennen van de Noorse en Alpinische gebergten, is er niet; wel blijft de sneeuw soms op bepaalde plaatsen met weinig zon meerdere jaren achtereen liggen. En ofschoon men vanaf Boekarest

bij zeer gunstig weer de Karpathenkam kan waarnemen, is dat vanuit de Dobroedsja ten enenmale een onmogelijkheid. Hoe zijn dus deze passages te verklaren? Is aan te nemen dat de dichter door eigen waarneming deze natuurverschijnselen constateerde? Dan moet hij — en nog wel gedurende een vrij lange periode — diep in het binnenland, i. c. het gebergte der Transsilvanische Alpen zijn doorgedrongen. Gezien de grote afstand bij het ontbreken van behoorlijke wegen en de vele gevaren, die Ovidius meermalen in zijn gedichten noemt, lijkt mij dit hoogst onwaarschijnlijk. Er blijft dus niet anders dan de mogelijkheid, dat 's dichters schilderingen der eeuwige sneeuw berusten op mededelingen van ondernemende reizigers of expeditie-leiders of van, uit 't noord-westen gekomen, barbaren. Hetzelfde is aan te nemen van de vele Donau-beschrijvingen, waarvan er een in de boven reeds geciteerde verzen voorkomt. Onwillekeurig zal men zich bij de lectuur van *Ex ponto* II, 4,

Accipe conloquium gelido Nasonis ab Histro

afvragen, of Ovidius werkelijk aan de boorden van de Donau stond en met eigen ogen de ijsgang aanschouwde, met de beschrijving waarvan hij zo gaarne indruk maakt op zijn Romeinse lezers* *Vidimus* ingentem glacie consistere pontum, zegt hij. Doch in aanmerking genomen, dat de afstand Tomi—Axiopolis minstens 60 a 70 K.M. is en deze weg in het meest barre jaargetijde moest worden afgelegd, kan men de mededeeling in deze regel slechts met veel reserve aanvaarden. Ook hier zal Ovidius waarschijnlijk zijn afgegaan op verhalen van mensen, die de ijsgang op de Donau uit eigen aanschouwing kenden. De mondelinge overlevering der verhalen, zowel van de eeuwige sneeuw als van de bevroren rivieren, verklaart meteen de overdrijving in de voorstelling. Die overdrijving is dan bovendien maar voor een deel op rekening van Ovidius zelf te stellen, daar ook de berichtgevers er zich in niet geringe mate aan schuldig gemaakt kunnen hebben.

In elk geval heeft Ovidius, ook al mag hij dan niet het onherbergzame binnenland zijn ingetrokken, wel enig begrip omtrent de ligging van de Donau ten opzichte van het verbanningsland. De strategische betekenis van de rivier ontgaat hem niet, en het typeert den Romein, die de voor- en nadelen in de verschillende jaargetijden overweegt. *Medio Histro defendimur*. Van de volken, die een gevaar opleveren voor de nederzetting Tomi, noemt hij de *Sauromatae*, de

Bessi, de Getae en de Bistones, die opgejaagd door de ondraaglijke koude van het noorden en gebruik makende vnn de bevroren toestand der Donau, de inheemse bewoners op de vlucht drijven, gevangennemen of met hun vergiftige pijlen doden en alles vernielen, plunderen en brandschatten. Desondanks blijven de locale aanduidingen ten opzichte van de Donau vaag en uiterst beperkt; duidelijker zijn die ten opzichte van de Pontos zelf. Ovidius' verblijf lag zonder twijfel aan zee. Haar onmiddellijke aanwezigheid is op tal van plaatsen voelbaar gesuggereerd. Zij wordt direct betrokken in 's dichters gemoedsstemmingen:

Suppositum stellis numquam tangentibus aequor
me sciat in media vivere barbaria.

Zijn de toespelingen op de geografische ligging van Tomi uiterst spaarzaam, al even vaag is de beschrijving van de plaats zelf. Uit de zeer sporadische mededelingen, hier en daar in het voorbijgaan aan 's dichters pen ontvallen, kan men zich onmogelijk een voorstelling vormen van haar uiterlijk en voorkomen. Wel blijkt op enkele plaatsen, dat Tomi een versterkte nederzetting was. Trouwens de fortificaties waren allesbehalve overbodig: overal immers loerde het gevaar van vijandelijke overvallen. Nil extra tutum est. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de plaats der stichting niet zonder strategisch overleg was gekozen en zich blijkbaar van nature in gunstige positie bevond. Ook hier verraadt Ovidius zeker inzicht van, althans waardering voor krijgskundig beleid, wanneer hij schrijft:

tumulus defenditur ipse
moenibus exiguis ingenioque loci.

Maar van grote betekenis was de militaire toerusting in geen geval en een gevoel van veiligheid vermocht zij den dichter niet te geven; integendeel, de zwakke bescherming en de daaruit voortvloeiende onzekerheid maken de ballingschap des te onaangenaamer. Immers:

Hostis adest dextra laevaue a parte timendus
vicinoque metu terret utrumque latus.

En al moge er dan ook een bezetting aanwezig zijn, tegelijk met de mededeling van haar bestaan vermeldt de dichter de ontoereikendheid van haar macht: vix ope castelli defendimur.

Alle verdere topographische bijzonderheden van Tomi ontbreken ons. Iets meer zegt Ovidius omtrent de bevolking. Telkens en telkens noemt hij de naam der Scythen, 't zij rechtstreeks, 't zij in adjectievische aanduiding. Minder vaak, maar toch nog in vele herhalingen komt de vermelding voor van de aanwezigheid der Gelen. Een onderscheiding van locale en ethnologische verschillen wordt echter niet gemaakt, tenzij men uit de regel „Vulgus adest Scythicum bracataque turba Getarum” een kenmerkend verschil zou moeten opmaken in kleding en dientengevolge in beschaving. Daarbij wekt de dichter de indruk of verschillende volken bijeen of door elkaar wonen, een omstandigheid, die zo onwaarschijnlijk niet is, als men bedenkt, uit hoeveel en hoezeer uiteenlopende nationaliteiten de bevolking van het tegenwoordige Constantza bestaat. Trouwens Ovidius noemt behalve de barbaren ook Grieken, waarbij niet slechts aan kolonisatie maar ook aan voortdurend handelsverkeer gedacht moet worden. Van 's dichters eigen landgenoten schijnen er, althans gedurende een bepaalde tijd, weinigen in Tomi verblijf te houden; want hij beklagt zich hevig over de omstandigheid, dat hij niemand heeft met wien hij kan praten. Eenzaam staat hij tussen al die vreemden, die elkaar onderling verstaan: hij voelt zich als een barbaar te midden van een taalverkeer, waar hij buiten gesloten is. Niemand verstaat hem: et rident stolidi verba Latina Getae. Waarschijnlijk ligt hier een der redenen waarom Ovidius zich ging toeleggen op het aanleren van het Getisch. De kijk op de verhouding van deze taal en het Latijn is echter des te merkwaardiger, waar de latere taal-historie ons leert, dat het omgekeerde verschijnsel van dat, waarvan Ovidius melding maakt, zich ontwikkelde: de inheemse bevolking werd geromaniseerd en de autochtone dialecten losten zich op in het overheersende Latijn. Uit het dialect der vóór-Trajaanse periode, i. c. het Thracische (zie Philipide, *Originea Romanilor*) kwam, na de latinisering en daaropvolgende verschuivingen onder Slavische en Turkse invloed, het tegenwoordige Roemeens voort.

Ook met de aard der bevolking brengt Ovidius ons ternauwernood in kennis. Haar ruwheid staat hem tegen. Met het mensenleven wordt roekeloos omgesprongen; alom geldt het recht van het zwaard. „Midden op het forum”, zo drukt de dichter zich uit, „worden wonden toegebracht”. Ook over de vrouwen is hij slecht te spreken. Zij missen alle distinctie en met de zo hooggeroemde

weefkunst, die iedere vrouw in de oudheid tot sieraad strekte, zijn zij niet of slecht op de hoogte:

Vellera dura ferunt pecudes et Palladis uti
Arte Tomitanae non didicere nurus.

Ik meen niet zonder grond de vraag te mogen stellen, of Ovidius, in z'n minachting voor de barbaren-vrouw, hier niet een van dié kundigheden loochent, waarop zij, hoe gering overigens haar ontwikkeling was, zich met recht beroemen mocht. De tegenwoordige plattelandsvrouw in de Dobroedsja en Roemenië toch bezit een grote vaardigheid in spinnen en weven. En daar haar techniek nog volkomen dezelfde is als die in de oudheid, mag met reden worden verondersteld, dat de Tomitaanse vrouwen niet onbekend waren met de ars Palladis.

De geringschatting jegens haar verhinderde den dichter niet, oog te hebben voor de schilderachtigheid harer verschijning. Haar beeld, dat hij voor ons oproept, [supposito(que) gravem vertice portat aquami is een tafreeltje, dat men ook nu nog in ieder dorp van de Dobroedsja kan aanschouwen.

Overigens blijven alle blijken van medeleven in het wereldje, waarin hij zich tot zijn dood toe verplaatst zag, hoge uitzondering. Daarbij kon de dichter der ars amandi in de maatschappelijke verschijnselen en economische verhoudingen van zijn nieuwe woonplaats uiteraard weinig belang stellen. Slechts blijkt uit Ex ponto III, 8, dat Tomi en het land er om heen niet konden bogen op aanwezigheid van delfstoffen: nee tamen haec loca sunt ullo pretiosa metallo. En ook al mocht de bodem onverhoopt metalen of mineralia bevatten, het voortdurend krijgsgevaar maakte de ontginning onmogelijk:

Hostis ab agricola vix sinit illa fodi.

Wanneer men de locale argumenten samenvat, waarmee Ovidiùe zijn klachten over het verbanningsoord tracht te rechtvaardigen, komt men tot de slotsom, dat hij van plaatselijke schilderingen een betrekkelijk spaarzaam gebruik maakt. Al zijn overtuigingskracht zoekt hij in uiteenzettingen van klimatologische factoren. En al moge hij dan ook niet schromen, meermalen zijn toevlucht te nemen tot buitensporige overdrijving, de weergave van de geest dezer armelijke natuur, dezer kleurloze, wanhopig-melancholieke steppe, is zuiver en oprecht. Men moet dit land gezien hebben, onder de

striemende zon, onder de grauwe monotone voorjaarslucht, onder de zwiepende zee-stormen, onder de weerschijs van het grenzenloos-weemoedige avondrood, om 's dichters smart te kunnen begrijpen en zijn rampzalig verlangen om weg te komen uit dit gebied, waar

non pampineis amicitur vitibus ulmus,
nulla premunt ramos pondere poma suo,

en waar ook heden ten dage zonder aanhoudende besproeiing geen cultuur mogelijk is.

Meppel.

J. H. BOUWMAN.
